

תורה עם דרך ארץ

קהלת מוסר למשה מנדלסון על רקע תופתו
 מאת מאיר גילון
 הוצאת האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ירושלים
 1979, 186 עמ'

מאת משה פלאי

משה מנדלסון:
 סימול מחיבות

שנת הכתיבה והמיקום הנחלתו של משה מנדלסון באיזוהר במאי 1773. הערכה בעתות, ובציבור — בהרצאות, כן הכניחה המדעית את אף, אולי, לכוון את הופעת המיון גראפיה המרטיבה של פרופ' אלבי סגור אלטמן, לפני שנים אחדות עם תאריך הויבל. בלא ספק, משי כפי חיבור קקיף זה את פרו המחקר המודרני בעשרות השנים האחרונות במסר לדמות, מעברו ומקומו של אחד הגיגים החשובים ביותר ביהדות בעידן המודרני.

עם זאת, לא ייגרע, כמובן, כתיב ריבוי של אלטמן לחקר מנדלסון, אם נציין את התאריך באיזוהר חייב חשוב אחר שהופיע ב-1979 — שנת הויבל עצמה. ספרו של מאיר גילון, "קהלת מוסר למנדלסון על רקע תופתו" עוסק בתחום שולי, למאורה, במפעל הספרותי של משה מנדלסון. אך מה שנראה כשולי יזי בע בעיקר נחמת חומר טיפול מתי אים בתרבותו של מנדלסון, התברר טאט בתוצאת כתב העת, קהלת מוסר, ולא נמאת אי חשיבותו של המייסד.

עד כה ניסו חוקרים כפי טורי לשלל במהותיבטים הנוגעים לכתב העת, כגון מידע התאחי של "קהלת מוסר" (במחצית המאה ה-18) ו"שאלת הזהות של כתביו (משה מנדלסון ואחד טוביה). פרופ' אלבי סגור עצמו הקדיש ל"קהלת מוסר" פרק נכבד ודיון אינטנסיבי בספרו, כפי כן הוזכר, "קהלת מוסר" בכתביו החישוביים של הספרות העברית.

כפי כן ברור שימצאו לו נשיונות יהודים מעניינים כגון בתחום מנהלי העיתונות ומאבק לטטירת סתרחה של השפה העברית, אך כשהמדובר במחצית תקופה, יש להיזהר היטב בבדיקת המספרות וזיקותיוגולמן ב"ספרות שבאה בעקבות, קהלת מוסר". זאת לא בדיק המחבר ואף לא ביקש לקבל על עצמו משימה קשה זו.

ראש גשר

גילון מוצא היבטים של ההסתכלה האירופית בראי, "קהלת מוסר" (בפרק ד'). באמצעות בדיקת הי יסודות הצורניים והסגנוניים ב"קהלת מוסר" והשוואתם לטירת המוסר ה"עברית באותה תקופה (המחצית ה"בית" למרכזי קלנסו, ג'ויד הרביעי לישראל ואמושץ) ולספרות המוסר האירופית, קובע המחבר, "סגנונו הבהיר והשקוף של "קהלת מוסר" ביחוד של המסות שכתב מנדלסון, במסר מיפנה חוד בטעם הספרותי, בדומה למיפנה שבא לדיי ביטוי ב"סגנונו של השבועונים המוסריים בגרמניה ובמלחמתם נגד הסגנון ה"בארוקי. גילון גותו ליבו להיעזר הפרחה המחורזת ב"קהלת מוסר", צורה שהייתה מקובלת בספרי המוסר העבריים וכפי כן הצדד ה"תנוני" — סימן מלים בגרסיים לצורך רכיחה, כשהמלה המסיימת אצרת משמעות כמיוסה, בנוסף על המשמעות הפ"טוטה.

כן נבדלות, במידה מסוימת, הפ"ט סת המות, דמות השטן ותפיסת הי אדם, כפי יתהן באו לידו ביטוי ב"קהלת מוסר" מהפיתתם בספרי המוסר העבריים, וההיקו קרובות לראייה של השבועונים המוסריים בגרמניה ובאנגליה. כהותו של העונג האסתטי, כוהתו הפילוסופיים, דרכי השיעון והצגת הנושא בטעמים על ספרו של וולף, ולא בטעם גם על ספרו של אנטוני שפסמברי האנגלי, המוראליסטי. תפיסת הנוף, ותפיסת האל כאדריכל העולם, ועוד גם הן שאיבות כן ספרות המוסר האירופית, צויין כי המחבר עיקב אחר כתיבתו בתרטיבת הפילוסופיה של כ"ד דלסון באותה תקופה, ובפיקר, "האני רח על ה"גרסיים" (הנפיעה ב-1755) ו"בזולה ב"מחצית ב"קהלת מוסר". אכן, אלמלא נפסקה הוצאתו של כתב העת, לא כן הנכנס שהיה מהות ראשייה להסתכלה העברית 30 שנה קודם תחילתה, עד פעולת המהסתכלות כעכונה מהרסת של מוסר, המאסף" בשנות ה"80, וא"ש שר ומנדלסון היה מצליח במקום שהקבוצה אשר הלכה בעקבותיו (כספר ימי דור) נכשלה במידה מסוימת. אין ספק, ששכורך היטיב מנדלסון לעבד על רוחה של תקופת ההסתכלה ולבטאה, וכי טעמו הספרותי תי המאסטי היה כעודן ובמחצית זו תר כעצמם של צורכי, "המאסף" השטונים.

בהקשר זה ראי לעיון, כי גילון יוצא בדברי ביקורת תריפים לכדי כנגד, "המאסף" וצורכיו על טעמים הספרותי ואי צידותם בקצב זמנם: "לעובת, קהלת מוסר" היה, המאסף" תופעה אנכרוניסטית. במחברם כי סלומון כנגד לים תרנום האידיליות ביטאו צורכי, "המאסף", לדעת גילון, "וחי, כל התנחל אסתטי" בנוסף על פני של 50 שנה בין הופעת סירו (הסוף בשנת 19, סוף 5)

מוסריות מודרנית, בניגוד לדמות של המוכיח הדתי, המוכיח"הדרבן (א) המוסר המטיף בספרות הלא-יהודית (ד"ח). "קהלת מוסר" במסר, על פי גילון, את השינוי ביחס בין המחבר לקורא: יוצר יחס אינטימי בין הי שני; מופיעה דמותו של הסופר המוכיח, כחוד שאיפתה של התטי כלה לבטל את המחיצה שבין כהן הדת והעם. חוקרי הספרות המערבית גים ב"דמות המספר" כוודאי יתנו דעתם להתבנה מעניינת זו בתחילתה של ספרות ההסתכלה העברית. ויקרו של "קהלת מוסר" לנפיעה האירופית, כרוכה במסקנה שהייתה לגבי טענות התאחי לאור הי כתביהעת כחלק כן הספרות העברית מוסר העברית, על כפי בדיקת ספ"ר מוסר עבריים אחדים שנדפסו בוותה עת (וכמובן, תוך ההשוואה המוכרת לנפיעה האירופית). קובע המחבר כי, בעיקרו של דבר, קהלת מוסר" היא הידוסי, מיפנה מהפכני בתולדות הספרות העברית והשקפות על ערכי דת, מוסר וחברה". גילון סביר שכתב עת זה, "גותה כהתחם היחה את תקופת היתדות ה"בדורי" ית", בחיזה, "בסיון ראשון ליצור הטקפה עולם המסוגת בקרבה אל תורת היתדות עם תרבותה של הי הסכלה האירופית".

יתה, כמובן, להתווכח עם הי חנר על קביעה זו. ספק אם הי בגליונות מודדים אלה (שני גליונות בלבד הופיעו), שמידת תפיסתם אינה ידועה, ובוודאי היקפה כוול כי ספק, כדי להוות נקודת מיפנה מ"יחה בת השעפה ידעית. ברם, בסיון אכן היה; גילון שלא עלה יפה כשום שנקטע בתחילתה.

ואף גרון מה ושמ בהקשר עם ספ"ר רות ההסתכלה או בדיון על מפעלו הספרותי העברי של משה מנדלסון. אולם רק עתה הופיעה מונוגראפיה שלמה, המוקדשת כולה לנושא זה.

סימול מחיבות

מחבר המונוגראפיה ניגט לבדוק את הנפיעה הכתבטאת בהוצאת כתביהעת העברי הראשון, משפיעו תה והחיבות, כחוד התייהיחית לי הנפיעה הספרותית הכללית של ספ"ר עניי המוסר, שהופיעה באותההתם ב"מאה ה"18 באירופה בהספעת ה"טאטלר", ה"שפטיסטר" האנגליים, שערכו על ידי טטיל ואדסון ב"עשור הראשון והשני של אותה מאה. גילון טוקר את התפתחותם של שיעוני המוסר וקובע את תוכן עם הרעיוני ביהסם לאידאולוגיה המסכולית וכן הוא מצדיד כמה כן המאסיים את דרך הכתיבה, צורת ההבעה ואופן ההגשה שלהם והוא בא לידו מסקנה על טמך דיון מסוהה כי, "קהלת מוסר" הוא, שבוועין מוסר" בעלוא משמעותו של מוסר זה. בעיקרו רעיונותיו, שבוותו ובר סגנונו הוא נבדל רק בעטם מסאר השבועונים המוסריים, ובמידה שיש ביניהם עניי, היו שהוא מוצא את ביטוי... רק בבה כמתחייב בעצם היותו כמביעת עבר".

היחמתו של המחבר אל נכח משמעותית, הן מהמסכות על כמה פריטיטיים קטנים החוקר מ. מאיר טנב בעברתו על שבוועינו המוסר הגרמניים (שהנפיעה בשנת 1968), ופריטיטיים חשוב יותר שהנפיעה מאיר טנב הוא כמביעת דמיון של, הי, מכתב הדוועינו כמאפיין ספירתי

תורה עם דרך-ארץ

(סוף מעמוד 18)

כ„רעיני שחר“ (1732) ופרסום תר-
גומו העברי (חסון, תקמ”ד —
1783/4). ברשימת ביקורת של יואל
בריל, אחד מראשי הסופרים של
„המאסף“, מסיק גילון על טעמו ה-
ספרותי וטעמם האסתטי של חבריו
העורכים. גיתה רשילר לא הוזכרו
כלל על ידי בריל, ורק שמו של
קלופשטוק הובא בין שמותיהם של
סופרים ומשוררים בינוניים שכבר
נשכח שמו באותה עת בגרמניה.

פתיחת תקופה

מסיק גילון: „הצעידה המפגרת
כאחורי התפתחותה של הספרות
האירופית ובחירתם של סופרים ו-
משוררים אירופיים שלא מן הרמה
הגבוהה ביותר כדוגמה ומופת, היו
— אם בהרבה ואם במעט — מאז
הופעת „המאסף“ ולמשך תקופה ארו-
כה לאחר מכן, לקווים אופייניים של
הספרות העברית החדשה“. לעומת
זה כוצא גילון ב„קהלת מוסר“ הש-
תלבות מיידית והדוקה ב„זרמי הרוח
והספרות האירופיים שרווחו באותה
עת, וכן רישומם העז של גדולי
ההגות והשירה של תקופתו“.

יש אולי לבדוק שמה כשלוננו של
מנדלסון — ואף לדעתו של גילון
היתה להפסקת הופעת ושל „קהלת
מוסר“ השפעה מכרעת על התפת-
חותו כסופר גרמני, שכן חדל מעי-
סוקיו בתחום היהודי והעברי למשך
תקופה ארוכה — היה בו כדי לרפות
את ידיהם של עורכי המאסף כעבור
שלושים שנה. שמה יש להסביר בכך
את שמרנותם, היסוסיהם הנראים
לעין, בתחילת הופעתו של הירחון,
והתבצרותם בנושאים מקובלים כ-
פרשנות המקרא ושאלות לשון.
מובן, כי עם חילופי העורכים ו-
חילופי הזמנים ניתן להבחין בשינויי
גימה ועמדה בגליונות „המאסף“
(שהופיעו בשנים 1783/4 עד 1797).
לסיכום: לפנינו עבודת מחקר
יסודית ומקיפה המטפלת בנושאים
עיקריים בספרות ההשכלה העברית
כתוך התמצאות ובקיאות ומתוך
דיון משווה עם הספרות האירופית.
דרושים לנו, לדעתי, מחקרים מעין
אלה כדי שניטיב לדעת את התקופה,
מחולליה וראשי הדברים שבה כי
פותחי התקופה החדשה בתולדות
ישראל.